

put ka sintezi ili, beleške uz poeziju blažeta koneskog

manfred jenihen

U kvalitativna obeležja jedne značajne poezije spada i to da bude u stanju da u kontekstu konkretnih istorijskih uslova ističe probleme svoga vremena kao opšteliudske. Ovo se događa u uslovima koji su specifični za epohu i u kojima se ogleda ukupnost pogleda jednoga vremena i uticaja tradicije preko individualne poetike koja, po pravilu, konkretizuje ove poglede kroz kreativnost jedne velike poetske ličnosti. U slučaju da time bude reflektovana egzistencija individue i zajednice, bilo kao istorijski konkretno ili kao univerzalno iskustvo, može se, po mome mišljenju, reći da je na taj način moguće postići novu subjektivno-kreativnu sintezu postojanja čoveka u njegovome vremenu i u svetu uopšte.

Putevi ka jednoj takvoj sintezi i njeni rezultati, kao što to posvedočuje upravo poezija celokupne jugoslovenske literature, a posebno makedonska literatura od pedesetih godina naovamo, najrazličitiji su. U prepregnutosti između tradicije i inovacije, realnosti i imaginacije, otvorene i hermetične strukture, konkretnog ili apstrahirajućeg obeležja, čestog simbolizirajućeg uopštavanja — da nabrojimo samo neke od njenih konstitutivnih elemenata — stvorila su se poetska dela koja predstavljaju takve sinteze u svome razvoju i u svojim rezultatima.

Istaknuti primer kako se stvarala i kako se stvara jedna ovakva poezija sinteze u kontekstu specifičnog nacionalnog i kulturnog razvijatka je poezija Blažeta Koneskog.

Roden je u Nebregovu, selu u centralnoj Makedoniji, koje leži nedaleko od stare, legendarne tvrdave i grada Prilepa; baš ovde on je, kao mladić, upoznao makedonsku narodnu poeziju, čija ga lepota i bogatstvo inspirišu i do današnjeg dana. O tome svedoči ne samo pesma „Kraljević Marko“ nego i teme i motivi mnogih drugih pesama kao što su „Bolani Dojčin“, „Markov manastir“, „Oduzimanje snage“ ili „Sterna“. One pokazuju veličinu ali i ograničenost čoveka, njegovu snagu ali i nemoć i sadrže iskaze koji su univerzalni. Narodna poezija, da to kažem metaforično, pratila je kao reka „koja teče bistra i raste — a ja, putnik koji tako daleko korača“ kao što se kaže u pesmi „Razgovor sa detetom“. Preko nje i njome Koneski je htio i hoće da sačuva kulturno bogatstvo svoga naroda i da ga, istovremeno, učini produktivnim u sopstvenom književnom delu na fundamentalno inovatorski način principom individualizacije i aktuelizacije.

Tako on tradiciju shvata, pre svega, kao obavezujući produžetak i izazov u traženju novih puteva u poeziji. On hoće da preispita dramatiku ljudskog postojanja da bi ljude učinio osetljivim za njihove sopstvene probleme i za probleme drugih. Ne slučajno pregnantnost mnogih njegovih pesama počiva na polaritetu bogatom odnosima, na iznenadnim promenama raspoloženja i emocija, na protivrečnostima nekadašnjeg i sadašnjeg, starosti i mladosti, tuge i radosti, poniznosti i protesta. Njegova poezija, karakteristična po velikom humanističkom, poetskom angažmanu, poezija je, rekao bih, izoštrenog smisla za slike prirode, života, slike životnih zakonitosti, znači: poezija sinteze i jedne totalne iskrenosti. Koneski je stalno naglašavao da koreni ove poezije potiču iz davne prošlosti, iz dalekih dana njegovog detinjstva. Baš u svakodnevnom životu, na izvoru, upoznao je on narodne kaže, pesme i legende kao usmeno pripovedanje staraca ili kao horsko pevanje žena. One su izražavale čitavu skalu čovekovog postojanja, stradalničku sudbinu koju su Makedonci vekovima morali da podnose. U njima se pričalo o gordom, silnom kraljevskom sinu Marku i o njegovim borbama protiv premoći neprijatelja i sudbine, ali i o nikada presahloj moći nade. U njima se pevalo i o lepim ženama njegovog naroda koje su — kao što ih je kasnije opisivao Koneski — „brzo precvetavale kao cvet kajsije, kao majski jorgovan“. Prvenstveno i najviše govorilo se o makedonskom narodu koji je i pored nemilosrdnog ugnjetavanja očuvao čežnju za slobodom: „Dva konca paraj iz srca dragi, / jedan je crn, a drugi crven / jedan budi grozničave tuge / drugi čežnju i svetlu i ostrvljenu.“ peva Koneski 1954. godine u „Vezilji“ i time poetski određuje ambivalentnost ovakve sudbine. Iz vremena pre rata, posle mature u Kragujevcu, Koneski je otpočeo studije slavistike u Beogradu i Sofiji — postoji jedna pesma koju je on nazvao „Uspomena“ i datirao je u 1939. godinu: „Ostadoše mi u sećanju bele magle / i jedna pusta jesen po našim poljima“ kaže u njoj o rastanku od svog rodnog kraja. I dalje: „Bežao je tada pokisao voz / urlao tamom / tako je urlala muka u meni / jer sam rođen u zgaženom plemenu.“ Ovi su stihovi jasno oslonjeni na tradiciju onako kako je naznačio Kočo Racin (1908 — poginuo kao partizan 1943. godine), pesnik socijalnog stradanja i protesta u makedonskoj poeziji tridesetih godina. Oni iskazuju ono budno osećanje socijalne pravde i nacionalnog dostojanstva koje je ubuduće

— i to ne samo u poeziji — određivalo delovanje i delo B. Koneskog. Lirika, koju on započinje 1945. godine pesmom „Most“ i čiji je, za sada, poslednji tom „Poslanica“, svedoči o tome.

Početak čine optimističke četrdesete godine socijalističke obnove. Već pomenuta pesma „Most“ — stihovi o poletnom graditeljskom raspoloženju, ili zbirka „Zemlja i ljubav“ (1948) njegov su prilog horu ovog slavljenja novog društvenog poretka bez rata i eksploatacije. Osnovni herojsko-patriotski ton, koji nas danas ispunjava patetikom, izražava tadašnje osećanje vremena. Stvaralački su obrađivani motivi iz narodne tradicije, kao onaj u pesmi „Teškoto“, vekovima starog kola (oro) koje je pratilo čovekov život od kolevke do smrti. No ove rane pesme obeležene su i lirske impresijama. One su, kao što pokazuju „Pšenica“, „Raz“, „Jesenje jutro“ i druge pesme, vrlo precizno shvaćene slike prirode, bogate metafore, koje u nagoveštaju iniciraju tumačenje. U „Razi“, na primer, autor asociira „nužno spokojsvo pogrbljениh starica / i pomirenost sa sudbinom“; nasuprot tome, „Pšenica“ je za njega „Smela uspravnost devojaka“ koja na pragu čednosti i strasti nagoveštavaju svoja životna očekivanja. Ali već tada, krajem četrdesetih i početkom pedesetih godina, oseća se jedno filozofska produbljavanje i subjektiviziranje, kao na primer u pesmi: „Andeo Sveti Sofije“. On je za piscu simbol jedne velike kulturne tradicije vizantijsko-staroslovenske epohe i povod zamišljenom posmatranju lepote, umetnosti koja će, za razliku od čoveka koji je stvorio, opstati.

Rane pedesete godine značile su za sve jugoslovenske književnosti važno razmede. One su razbile uske kulturno-političke i estetske norme vremena, norme koje su se pretvorile u prepreku. Kod Koneskog ovo pronalazi svoj pesnički izraz pre svega u „Pesmi“ (1953) i u zbirici „Vezilja“ (1955). Kao i sve pesnikove zbirke i ove su raznovrsno strukturirane. Ipak, pada u oči da on, ovde, još češće zahvata motive iz makedonske narodne poezije, a svoje lirske ističe snažnije nego pre. Time njegova poezija dobija na smaosvojnosti izražajnog stila, što je nesumnjivo bilo u skladu sa rastućim subjektiviziranjem, karakterističnim za makedonsku liriku sredinom pedesetih godina. Baš „Veziljom“ dao je on, uzbudljivih pedesetih godina, jednu od najvažnijih lirske zbirke u svome pesništvu. U njoj je on, sigurno, orientisan slično kao i Hajne, naročito što je Koneski — da bi razvio elastičnost svoga maternog jezika — neprekidno prevodio sa mnogih jezika, a neposredno pre nje, između ostalog, prepevao je i Hajneov „Intermece“. Možda bi mogle da se pronađu i druge veze i tipološke analogije. Ipak, važnije je što je on u pesmama kao što je „Bolani Dojčin“ bio u stanju da borbu čoveka sa silom sudbine oblikuje kao nešto savremenovo, kao neprekidnu borbu. To presudno uvećava mogućnost identifikacije njegove lirike. Važno je, dalje, što se on, pri tome, služi jezikom čiji izvorni koreni potiču iz makedonskog narodnog jezika i koje on, na ovaj način, često iznova otkriva.

Valja zapaziti, što će kasnije, za ciklus epskih pesama kao što su „Oduzimanje snage“ ili „Markov manastir“ biti još važnije, izvanrednu dinamiku i dramatiku. Intenzitet inače zauzdavanog unutrašnjeg nemira i pobune protiv premoćnih sila, oduvek tako disciplinovanog B. Koneskog, ovde izbjiga zapravo elementarno. To mu dozvoljava da izrazi stalnu sudbinu pobunjene kao osećanje tragične egzistencije. Razume se, takve pesme kao što su „Pesma loža“, „U vinogradima Vodna“, „Hrasi“, „Stabla“ ili „Laste“, dominantne su u zbirici „Vezilja“. One izrastaju u jednu prefinjenu pronicljivost što stremi ka suštini, kao što se sve u prirodi prepliće: sočni bršljan starom hrastu koji umire još jednom daruje

lepotu; lišće što opada i samo za kratko okružuje stablo, žuti se kao zlato i tako čuva uspomenu; lastavice — kao brzi čamci na raseklini dana i noći većito se ponavlaju u svome poslovanju.

Čovek je čvrsto povezan u ovaj sistem odnosa u prirodi. To pokazuje pesme kao što su „*Dete koje spava kraj jezera*“, „*Pepejuga*“ ili „*Vuk*“. Pritom, priroda je više nego izgled u ogledalu koji služi za tumačenje raspoloženja i osećanja. Čovek i realnost koja ga okružuje dati su kroz međusobne uticaje, u značajnom dijalektičkom odnosu: jezero tka kroz detinju dušu; obradiva zemlja u gradima Pepejuge je metafora o bolnoj vezi sa izgubljenom majkom; senka vuka ljubavi kruži sledošem šumom srca i uznemirava ga. Druge pesme, kao što su „*Poslovica*“ ili „*Poslanice*“ ne pominju i brane elementarna, osnovna čovekova prava, često prihvataljivom kratkošću, u vidu izreke: Slike proizilaze, pretežno, iz specifično makedonskog ikustvenog polja pesnikovog.

Posle jedne duže pauze, za koje je vreme dopunjavao ili preradivao ranije zbirke, a pored svojih fundamentalnih naučnih studija i knjiga, objavio je i zbirku pripovedaka „*Vinograd*“ (1955) i eseje „*Besede i ogledi*“ (1972), Koneski je 1974. godine napisao zbirku pesama „*Zapisi*“ za koju je, između ostalog, 1975. godine dobio najvišu jugoslovensku književnu nagradu — Njegoševu. Ove zapise, pesme i poetsku proru u jednom kasnijem izdanju obogatio je „*Starim i novim pismama*“ i „*Pesmama i poemama*“. Ako se pažljivo pogleda Koneski u ovim pismama u mnogo čemu ostaje veran sebi a, ipak, istovremeno je drugačiji, tako da se u njegovom domaćem kulturnom kontekstu govori o novom stvaralačkom periodu (Koneskog) od sedamdesetih godina naovamo.

Nova je i drugačija sada izražena tuga, čežnja za nepovratnom mlađošću. Sve češće je sećanje na probuđenu misao o pesmi, kao u „*Zaljubljenim devojkama*“ i pismama „*Vodno*“ i „*Sat*“. Tuga i žalost zbog konačnosti života odvanzuju onoliko koliko su prekoračene njegove granice i sa onoliko boli koliko može da se natovari pojedincu. U „*Žitiju Bone*“ ili u „*Životu Tase Bojanoske*“, „*Uspenju tetka Menke*“ ili „*Orde*“ — jezičko komplicijski zasnovanim na literaturi žitija — on je podigao spomenik ljudima koji su mnogo stradali, bilo da se radi o snazi njihovog karaktera ili o dobroti — koje oni zadržavaju i pored svih sudbinskih nedaka.

Pesme iz njegovog, za sada, poslednjeg toma — „*Poslanica*“, iz 1987. godine, direktno se nedovezuju na ovo. One reflektuju, pre svega, na konačnost čoveka u vremenu i prostoru, na njegovo trajanje koje je garantovano samo kroz lanac generacija, koji zato i ne sme da se prekine, a za njega — u širem smislu — to je izraz istorijskog i kosmičkog procesa. U ovom smislu Koneski se služi vrlo jednostavnim ali utoliko upečatljivim slikama, s jasno vođenom misli. Svestan da stoji na pragu starosti, on hoće da svoje pogledi i saznanja jasno, kao „*Poslanicu*“, prenese svakome. Ovde je reč o nikada pobedenoj snazi poezije — metafori o kreativnosti — i o disciplini subjekta da odoli svim gorkim ikustvima i rezignacijama, da bi ostao čovek, prijemčiv za pomoć od drugih i drugima. On hoće da izoštiri pogled vezan za lepotu života, da shvati znake prirode u pismama kao što su „*Znak*“, „*Dobra vest*“, „*Ljubav*“ i „*Štit*“ iz ciklusa o pticama na lipi u njegovom dvorištu. Sa druge strane, pak, on proklinje privlačnu, čak ludu snagu detinjstva i mladosti, da bi prikazao odstupanje starih kao previše prihvataljiv proces. Istovremeno, on ukazuje na povezanost sa mrtvima, koje nosimo u našem sećanju, pa čak i u snu. Tako egzistencija pojedinca u promenljivom vremenu života postaje simbol istrajnosti postojanja, stvara se kroz lanac generacija, jednostavno iz naroda i zemlje uopšte, kao što nagovještava njegova završna pesma „*Poslanica*“: „*Mi ljudi smo kao trava — / gaze je, suši se, guši se, nestaje. / Samo zemlja ostaje.*“ Ovo „*zemlja ostaje*“ važno je za pesnika. Za njega je to osnovni element čitavog života koji bi trebalo da postoji nepovrediv, ako ga sam čovek ne uništi.

Epske pesme iz njegovih zbirki, započete „*Bolanim Dojčinom*“ komponisano su šire, imaju izgled poeme. One čine jednu vrstu ciklusa i jasno je koliko su mu, svojom motivsko-strukturalnom bliskošću sa narodnom poezijom, značajne baš ove pesme. U poemama kao što su „*Oduzimanje snage*“, „*Sterna*“ ili „*Markov manastir*“ upečatljivo je uspešna sinteza poezije i filozofije, kao njegov put ka sintezi, što u osnovi provejava kroz čitavo njegovo poetsko delo. U njima on zahvata teme pretežno iz zbirke narodnih pesama Marka Cepenkova i slika sukob pojedinca sa zlim, neprijateljskim silama kojima ne može da upravlja. Koneski slikovito predstavlja ovu borbu čas kao personificirane zahvate u prirodu. Kao u pesmi „*Sterna*“, čas kao pobunu protiv sila koje, kao u pesmi „*Oduzimanje snage*“, hoće da čoveku oduzmu identitet. Time on pokušava da dà metaforu čovekove egzistencije uopšte, koja je i istorijski i sada, uvek značila i znači protivrečnost, nastanak i nestanak i, opet, nastanak. Jer, i pored svih poraza i tragike, čovek će ići svojim putem kapricioznog koračanja napred i tako će se dokazivati i potvrđivati kao čovek, kao individualnost i kao biće. Kredo Koneskog kao pesnika i kao angažovanog humaniste ne može da se bolje rezimira i dokumentuje, nego ovim njegovim stihovima: „*Moj Bože, / dimi u tvojim rukama baklja kojom si mi spržio krila / celo moje biće se diže protiv tebe / ponižen / osećam ipak u sebi nešto što te prevazilazi / što si imao, možda, ali su otudio / kad si nas stvorio da se spaseš muke, / sam / kroz dušmane treba da tražim put svoga života.*“

S makedonskog: Radomir Dabetić

halo panonija

oto fenjvesi

svaka sličnost je slučajna, ništa nije namerno, nećemo valjda sad diskutirati kako — šta — gde — skim — itd, napravimo korak napred, idemo polako, samo ti mirno nastavi, nastavi, nema penal, opet ga nije dosudio, dobro neka, neka, biće još šansi, valjda nećemo baš danas ostati kratkih rukava, noćas promaja hvata zalet u Dunavskoj ulici, na dlanu mom u pripravnosti je jedna činija blagosti, svetla su prigušena, ima nade da izgubiš, da se rekapituliraš, saberi se, tek smo na početku, na dohvati ruke ti reka teče, nemoj da propustiš priliku, razmotrimo neke činjenice, moja generacija je na ulici, lopta je u autu, sve je gotovo za jedno novo jutro, tu je mikro — i makrokozmos, tu je geografska karta, kompas, retrovizor, flora i fauna, karakteristike, šta još treba, kućevlasnik spava, a ipak si nezadovoljan, nemoj olakšati, pitaš ko je, reci večeras lakiram svoje cipele od slonove kože, neka nazove sutra, molim te daj drugi program, popušio bi cigaretu, nema sumnje ni diskusije, oko je svugde mrak, samo da ne izgubimo ovu partiju, jer ovde još nema štamparskih grešaka, njih će tek biti, znači ovde još nema grešaka, nema izvinjenje autoru i ostalima, ovde nema toga, sve je odneo poetikatrans u nepovrat, ostalo je još malo komposta od prošli put, a kralježnica će biti dobra za supu, nemoj ga dirati tvojim prljavim rukama, kladiš se da opet nisi oprao ruke, a već sam ti sto puta rekao, da to uradiš čim stigneš kući, dodi evo ti pohovana bundeveda, jedi lepo i ne sekiraj se, ne cmizdri nooo, još nam fali da ti crkne tranzistor, šta bismo onda, nema uvoza, oooh mili bože, gde je ona poslednja glijiva otrovnica, uzmi ga, ovo ne može podneti zdrav razum, zašto je stao na liniji šesnaesterc, a i ti si se baš sada setila da čistiš sifon od sudopera, ajde na brzinu sredimo i to, što pre to bojje, znam da si ti sasvim izuzetna, al' ja bi nešto konkretno, dosta mi je kukanja, ako ti nešto smeta, ajmo drugde, vidiš odavde se pružaju lepi horizonti, vidi se većnost, spojimo i to, samo ako društvena nagradnja neće smrviti bazu, požuri, ovako nikad nećemo završiti, dodi evo ti još jedna dimenzija, koncentriši, svaki od nas govori o nečem važnom, samo mi ne, daj loptu, dobaci, pa tamo ima slobodnu polutku, blesava igra, sedi i probaj deset minuta bez papira tečno i razumno pričati, evo ti mikrofon, vratiću se, samo da ih zadržimo na okupu, ajde da čujemo, prisluškivač, bravo, brav, opusti se, kakve finte, ajde, ajde krenulo je, jednostavno nema izraza, pa ovo je božanstveno, možda — možda naglašavam jer nema izraza, nemoj se mnogo zaneti, dosta je udaranja, krajnje je vreme za akciju, prvo mi uhvatite kišobran, dok zakopčam slič i navučem panoniji dokolenicu, opet se oklinzuo, kako su neuredna ova deci iz zabavista, išarali su mojo eks-katedru, pogledajte šta su ovde napisali, NA GLAVI NOSOROGA ČIPKA, pa u krajnjem slučaju stamu misli u glavi čoveka, odleprišašu sa snovima, samo da ne izgori i ova jarebica nataknuta na ražanj, samo okreći, okreći tako, strašan si burazeru, kako si se samo setio jarebica, sve više je tih ptičurina, svugde raznose jaja, uvek ih nagaziš, a džabe dupliša nema dobitka, sreća te ne služi, dodi napravićemo ti mesto, izvoli sedi halo panonija,

boli me pedesetčetvrta, polako se tonem u beskrajni minus, napajam akumulator, neverovatno kako možemo podnosi kolebljive, negativne, namsa su potrebni samo pozitivi, nećemo da kvarimo našu akcijsku sposobnost, dosta je bilo lirizacije, otvorimo prozore, nek se razvete stvari nagomilane u čošku, nabio je loptu u samo rašle, nevideno, krasno drugovi i drugarice, nečuveno slavlje, kakav lep zgoditak iz okreta, da-da veličanstveno, samo da još izdržimo poslednje minute, ajde šapni već smotani, tamo ti je na strani 172, imas sve pribeleženo, nema mesta za žalbe, nećemo žalopijke, pokušajte u sindikatu, imamo i mi probleme, tata, mama piše da je pekmez na polici,

halo panonija,

prebacite vezu, nepotrebno precrtat, to ćeš lako za miks pultom, biće čista ko suza, jeste li se držali mojih upustava, pridržite mi pretpostavke sad ču ja, gde mi je konj od trske, ajde šapni, u fabriči onog dana je bila nesonska vrucina, baš smo klopali kad zaškripi radio, stara pesma, opet nas treba neko, vadi korenje, ma šta ovaj priča, da ogluviš od lomnjave, daj ispred vratiju na glavu, ne slušaš me, čuješ ti šta ti pričam, ne valja frekvencija, stavi antenu, kakav faul, gledaj šta ovaj radi, biće mraza, u planinskim predelima snega, to je prava zamena, svaka sličnost je slučajna i nenamerina, pesma je promenjen mlečnjake, na žalost doneli su račun za struju, a okolo zima, stigao si u poslednji sekund, nije baš dobar znak, nije baš dobar simbol, al' to ti je gola istina, promašio si vrata raja, ovde ti je paklena hladovina,

halo panonija,

tu smo, ima li koga, ispalj počasni paljb za dobro jutro, sedim u svom königsblau farmerici, OUT OF THE BLUE, nešto curi iz džožovog ulika, nema tu više pogodka, ni prave igre, dotoci su blokirani, odoh ja da otvorim vrata od klozeta, i opet sam nezadovoljan i tužan, pridite bliže slobodno, nema redara, imaju slobodan dan, sad ćemo podmetnuti nogu ovim nakindurenim i parfimisanim metaforama, samo bez uzburke, uzmite zavoje, dodajte mi zapinjaču, posle ćemo predahnuti, još malo sodabikarbonate, ne dirajte paradokse, nisu za upotrebu, samo interno, tamo su hitni slučajevi, pazi na ofšajd halo panonija,

petnaest grama izolovane lirike, nemoj me rasplakati, još nisam ni dve godine imao a sedeо osam na šolji i blistao je čipka na glavi nosoroga, sve više me boli pedesetčetvrta, sve više me steže, sve više, još više, mnogo više, još malo falzeta, nizbrdo dok ti se ne ukaze beskonačna ravničica, onda nastavi ravno do dna i svanuće